

УДК 94.522:392.31
Ярослав Дзира

ШЛЯХЕТСЬКО-КОЗАЦЬКИЙ РІД ПОЛИТИК (ПОЛЕТИКА, ПОЛЃТИКА ПОЛІТИКА, ПОЛИТКОВСЬКИЙ)

У статті розглянуто спадщину видатного історика XVIII ст. Григорія Политики, який в центрі своїх наукових зацікавлень ставив збирання рукописних і книжних скарбів.

З-поміж світських вихованців Києво-Могилянської академії XVIII ст. відзначаються на історичному, політичному, літературному, освітньо-культурному полі такі видатні постаті, як Микола Бантиш-Каменський, Олександр Безбородько, Василь Григорович-Барський, Опанас Лабисевич, Степан Лукомський, Григорій Политика, Василь Рубан, Петро Симоновський, Григорій Сковорода. Ці вихованці склали історичні записки, літописи, збирали документальні матеріали, писали літературні, філософські твори, старалися історичними документами довести право української шляхти зберегти своє суспільно-політичне становище, державницьке життя.

В одному з листів активного пошукача різних українських історичних документів Андріана Чепи (1760 – бл. 1822) до сина Григорія Политики – Василя (1765 – 1845) з цього приводу читаємо: «Як приємно працювати для слави і добра Батьківщини. Наші власні почуття, свідомість, що ми були небайдужі і до інтересів Батьківщини, служать нам нагородою»¹.

Справді, козацько-старшинський рід Политик відіграв помітну роль в утвердженні й захисті прав Гетьманської держави, в обороні автономних привілеїв нащадків козацької старшини і дворянства XVIII – XIX ст., в розвитку національної історіографії та джерелознавства. В цю добу його численні представники були високими чиновниками в Російській імперії.

За свідченням Григорія Политики його рід прийшов у XVII ст.

до Полтави з Волині – з Кременецького повіту з маєтку, що недалеко міста Броди (тобто, очевидно, з Галичини).²

Шляхтич Іван Іванович записаний у козацькому реєстрі 1649 р. козаком Лубенської сотні Миргородського полку. Вбито його 1673 р. під Хотиним під час польсько-турецької війни, залишив двох малолітніх синів Павла і Григорія.

Іванова дружина, щоб її сини залишилися освіченими українцями своєї віри, віддала їх вчитися до Київської академії. Вона розраховувала й на те, що в Києві тоді проживав близький родич Политик, бездітний та багатий седнівський сотник Политика, який володів у чернігівському полку багатьма селами.

Старший із братів, Павло, поселився в Решетилівці і проживав тут, у цьому сотенному містечку Полтавського полку. Його було вбито під Полтавою 1709 р.

Після смерті Павла старшим у родині Политик залишився його син Андрій. Разом з матір'ю і молодшими братами він перебрався в безпечніше від татарських наскоків сотенне містечко Ромни Миргородського полку. Тут він одружився з онучкою лубенського полковника Максима Ілляшенка і його скоро обирають роменським війтом. Незабаром за багатоземельне село Коровинці, в 1690 р. подароване діду його дружини, а у 1708 р. – чернігівському полковнику, який у цьому ж році не підтримав політику і дії Мазепи, залишився підозрілим в очах російського імператора. Почався між Политикою і родиною Полуботків судовий процес. Вигравши його, Политика став майже самотнім власником цього багатоземельного села. Покинувши війтівство, Андрій перейшов на військову службу, він став значковим товаришем лубенського полку. Цю військову посаду він обіймав до 1749 р., коли його підвищено до звання бунчукового товариша. Бунчужним він прослужив до 1757 р. Помер Андрій Политика 1773 р., проживши 65 років. Крім дочок, залишив Андрій п'ять синів, старшим із них був визначний політичний та культурний діяч, письменник Политика Григорій Андрійович (1725 – 1784).

Григорій Андрійович Политика навчався в Київській академії. Вступні екзамени приймав професор і поет Тредьяковський В.К.

(1703 – 1769). Він доповідав президенту російської академії наук і останньому українському гетьманові Кирилові Розумовському, що був свідком складання українцем Политикою екзаменів з латинської та російської мов. І далі: «Латинську мову він добре розуміє і перекладає. Одначе російська мова у відповідях Политики є переважно – діалект малоросійський, як і в роздумах справ і міркуваннях»³.

Сам Политика свідчив, що «виховання і навчання мов і наук він здобув коштом свого батька»⁴, вступивши на службу у 1746 р. в Санкт-Петербурзьку академію наук перекладачем, де й працював два роки, в 1748 р. за своїм бажанням звільнився з академії і пішов працювати перекладачем в урядовий синод. Тут Политика працював до 1764 р., коли його призначили «в морський шляхетський кадетський корпус головним інспектором над класами». На цій педагогічній посаді Политика виконував свої обов'язки дев'ять років і в 1773 р. за «станом здоров'я звільнився».

Ще працюючи інспектором морського кадетського корпусу, шляхта лубенського полку обрала Политику своїм депутатом в урядову Комісію по складанню нового укладу.

Надії і сподівання зміни політичного ладу в Російській імперії з'явилися 1767 р., коли Катерина II зобов'язала провести вибори до т. зв. Комісії укладання законів. Козацька старшина, козаки, міщанство й духовенство вимагали відновити давні права і порядки Гетьманщини. Автономні права на самій комісії завзято обороняв депутат лубенського полку Григорій Политика.

Отримавши від батька, ще за його життя належну йому частину майна Коровинського маєтку, Политика значно його збільшив, одружившись в 1762 р. з дочкою відставного генерального судді Івана Андрійовича Гамалії, одержавши посаг двоє сіл біля містечка Погар з хуторами – Юдинів і Чехівка. Крім того Политика докупив чимало землі до Коровинського свого маєтку і став одним із найбагатших українських поміщиків Гетьманщини кінця XVIII ст. Так, що в 1780 р. за ними рахувалося: 1346 чоловіків 1339 жінок, а також діамантів на суму 6000 руб., без урахування багатьох золотих жіночих речей.

Политика яскраво виражений український джерелознавець козацької доби, який все життя вибирав і вивчав українські історичні козацькі джерела створені рідною, польською та іншими мовами. Здобувши освіту в Київській академії в XVIII ст., він як і чимало сучасників українців вимушений був переїхати до Петербурга. Тут він мав широке поле для науково-літературної діяльності, працює передусім перекладачем з грецької і німецької мов, виступає видавцем-компільтором, бере участь у науково-політичному житті. Основна його праця зосереджується в Комісії для складання нового укладу, вивчає право, нове європейське і національне особливо. Літературно-публіцистичні його праці, яскраве листування з представниками української гетьманщини, пов'язані з Україною. Його діяльність українського книголюба, який цікавиться європейською україністикою, зокрема польською мовою не досліджені. Перші праці в цій ділянці залишив О.Лазаревський, який частково опублікував його листування, що зберігалось.⁵

Все-таки в основному Политика продовжував студіювати українське джерелознавство, юриспруденцію козацької доби, став соратником і однодумцем ідей і поглядів автора «Історії русів»⁶. І тут Политика своєю великою працею і зусиллям вибирав рукописну і друковану літературу з рідної йому історії. Зокрема, про це красномовно свідчить публікація на сторінках «Ежемесячные сочинения» дослідження про початок відновлення і поширення науки в Російській імперії і про сучасний йому стан. В цій статті Политика, український просвітник, зібрав і вивчив матеріал про роль київської школи, зокрема культурно-просвітницьку діяльність державного діяча Петра Могили, який сприяв розвитку київської академії як навчального закладу. Тривалий час академія була єдиним вищим навчальним закладом всієї Східної Європи доступним для всіх станів населення України, а також інших народів. З кінця XVIII ст. академія в Російській імперії поступово втрачає роль провідного культурно-освітнього центру України. На думку дослідника П.Пекарського праця Политики для свого часу містить ґрунтовні відомості про творчість церковного і культурного діяча України першої половини XVII ст. Петра Могили.

З кінця XVII ст. академія в Російській імперії поступово втрачає роль провідного культурно-освітнього центру України. Одначе на вимогу Ломоносова друкування праці Політики було припинено. Російський вчений побачив у ній спотворення історичних фактів, оскільки в статті «упомянуто – де только о киевских школах, а не о московских»⁷.

Політика не припиняє активно вивчати історію України, збирає великі матеріали, відстоює свій національний погляд. 1767 р. написав працю «Заперечення ухвали Малоросійської колегії», в якій історичними документами відстоював самобутність автономного ладу Гетьманщини та прав української шляхти, які надав їй польський шляхетський уряд, а в XVII ст. були затверджені російським царем Олексієм Михайловичем. Ідеями українського автономізму пронизані й інші праці автора: «Історична звістка, на якій основі Мала Росія була під час польського панування поділена і форми її управління», «Збірник прав і привілеїв малоросійського шляхетства», «Записка, що Мала Росія не завойована, а добровільно приєдналася до Росії».

В працях Політики бачимо широкі бібліографічні поклики, зокрема на польських істориків про Україну, а також українські актові й літописні матеріали.

Працюючи перекладачем сенату і синоду Політика перекладає різні державні документи, творить компілятивні праці. Він усвідомлював і наголошував, що переклад творів з античної філософії, історії, і також богословських праць вимагає від перекладача, упорядника широких знань. Такі всеосяжні знання він здобув у Київській академії, а також самотужки студіюванням літератури. Свої просвітницькі ідеї він намагався поширювати друкованим словом. Добре володіючи багатьма чужоземними мовами, він свідчить, що в основу своєї майстерні він кладе оригінал, який належить перевіряти, звіряти з різними виданнями особливо важкі місця, не додавати дискримінаційного матеріалу, не повторювати помилок перекладачів, схоластів, скажімо авторів Аристотеля. Коли текст перекладу викликає сумнів, існують суперечливі думки в тлумаченні перекладу між перекладачами,

той хто тлумачить текст має дотримуватись грецького оригіналу, а зовсім темні і не зрозумілі місця, двоїсті, має вибирати той погляд, який узгоджується із змістом і логікою перекладу тексту. Політика докладно викладає історію публікацій творів видатного античного філософа, представника римського стоїцизму Епіктета (бл. 50 – 138)⁸, аналізує їх видання, перераховує тлумачів, залучаючи рідкісні бібліографічні видання з філології і філософії. Політика публікує кілька інших книжок з античної філософії, зокрема Ксенофонта про визначні справи в Сократових розмовах, про Правдиві основи і посади християнської віри або настанови язичникам, які переходять в християнську віру.

Досвідчений перекладач з античних і європейських мов, Політика 1783 р. опублікував для учнів Петербурга словник на шести мовах (247 сторінок). В передмові до цього словника автор пише, що в його основу він поклав опублікований у Лондоні в 1696 р. «славним господином Реєм» словник на трьох мовах – грецькій, латинській і англійській. До свого видання він додав словник: французький, німецький і російський; зустрічаються й українські слова. Словник мав такі розділи й підрозділи: про військові справи (стор. 214 – 222), про мореплавство (стор. 222 – 226), статті про небо, воду і лід, повітря, каміння, частини рослин, трав, дерев й кущів, тварин, птахів, риб, анатомію людини тощо.

Політика застерігає, що всякий громадянин Російської імперії за допомогою його словника зможе вивчати за своїм бажанням чужу мову. Словник Політики видано великим накладом: 200 примірників на любецькому папері і 3600 на російському коментаторському. Автор розраховував розіслати видання по семінаріях при архієрейських будинках, але не зміг, бо, за його словами, архієрейські штати не були затверджені.

Крім наукової та перекладницької праці, значне місце в його творчому доробку складає різного характеру листування.

Найціннішою частиною решток із родинного архіву є листування Г.Політики і членів його родини, починаючи з батька, братів і кінчаючи листуванням його дітей і онуків, різних родичів, знайомих. Із цих залишків бачимо, що значна частина його

листування втрачена. Тільки шість листів різних книголюбів свідчать про багатство бібліотеки Політики, яку він двічі у своєму житті збирав. Перший раз, як видно з листування, він зібрав у Петербурзі і на Україні «кілька тисяч книг», які в Петербурзі на Васильєвському острові знищила пожежа. Маючи великі кошти, другий раз він зібрав переважно на Україні* значно меншу бібліотеку. Її розтратили онуки, які не вміли шанувати дідовський і батьківський духовний український скарб, незважаючи на поради освічених шанувальників старовини.

У своєму листі до президента адміралтійської колегії Голенгищева-Кутузова Політика просить продовжити йому відпустку і з сумом пише про знищення своєї бібліотеки: «А між іншим я мав нещастя 23 травня у Петербурзі на Васильєвськiм острові пожежа знищила всі мої пожитки і потрібні для харчування речі і що для мене найдорожче – і всю мою бібліотеку, яка складалася з кількох тисяч книжок, про яку мій приятель Василь Олексійович Шарапов та інші можуть засвідчити, що «вона була однією із кращих бібліотек в російській державі, зокрема що стосується зібраних російських рукописних і друкованих книжок, то без похвали можу перед вашим сіятельством сказати, що в жодного із приватних людей не було, але й в порівнянні з державними російськими бібліотеками, моя займає перше місце, а щодо рідкісності стародавності книг моя сперечатися могла! За рік до смерті 1782 р. Могилівський архієпископ Григорій Кониський повідомляє, що він вислав Політиці кілька історичних книжок!

Політикове листування розкриває його як книголюба, бібліофіла, воно показує, якими книжками все життя він цікавився, які видання він просить купити, розшукати, організувати передплату. Важливо, що найбільше його цікавлять твори і рукописи про історію козацтва, заснування Запорізької Січі.

---

* Автор першого великого словника української мови Павло Білецький-Носенко (1774-1856) застерігав своїх краян не надсилати до Петерської академії наук оригіналів своїх праць, а тільки копії, (див. Словник української мови.–К., 1966.–С. 9.

Про рештки рукописних скарбів Політики йдеться в листі його онука, який подаємо.

Біля 1850 р. Лист Василя Васильовича Політики до Михайла Йосиповича Судієнка⁹.

Знаючи вашу велику працю дослідження російської історії, як старанно ви розшукуєте всі стародавні джерела, я вирішив звернутися до вас, ласкавий пане, і запропонувати вам список рукописів, які я зберігаю. Ці рукописи належали моему рідному дідусеві Григорію Андрійовичу Політиці і разом з іншими книжками як спадковість досталися мені. В свій час він славився своєю вченістю і патріотизмом до свого рідного краю, працями з історії України. Окремі праці із зазначеного списку написані ним власноручно. Іншого подібного примірника ніде і ні в кого не виявлено.

Що ж до його листування, то я ствердно нічого не можу сказати, бо я не маю часу переглянути його. Можу тільки додати, що від часу його смерті в мене збереглося досить велике число листів, але я не маю часу їх переглянути. Якщо ви знайдете щось, що вам підходить, зокрема й для науки, то я готовий вам відступити чи то за гроші або ж обміняти на книжки сучасних видань, якими я хочу поповнити мою невелику бібліотеку. Я пришлю вам каталог дідусевих рукописів і ви зможете зміркувати і вказати бажаних авторів.

Очікую, милостивий пане, на ваше повідомлення, прошу вас на випадок відповіді, якщо в цьому місяці або на початку майбутнього, писати на запропоновану адресу листи в місто Погар, а з 10 числа в м. Ромни, куди я переїжджаю на кілька місяців і де знаходяться всі мої книжки.

З чернетки, до якої додається такий список. На великому аркуші.

1.Рукописное собрание грамот, статей, писем и прочих сочинений, касающихся до малороссийской истории.

2.Договорныя малороссийских гетманов статьи, грамоты и прочия сочинения рукописныя I

3.Малороссийский летописец, рукописный I

4.История о зачатии Москвы, рукописная..... I

5.Собрание разных привилегий польских и русских, рукописное.....	I
6.Каталог епископов, патриархов святыя великия византийска церквы и такой же каталог киевских митрополитов и прочия сочинения, рукописныя.....	I
7.Малороссийский летописец Самуила Величка, рукописный.....	I
8.Действия презельной брани Богдана Хмельницкого с поляками, рук. (Літопис Григорія Граб'янки)	I
9.Малороссийский летописец, рукописный	I
10.Книга, содержащая в себе описание мытарств, собор бывший при царе Иоанне Васильевиче и сочинения Максима Грека, рукописная	I
11.Каталог и летописание из бытности архиереев российских, рукописные.....	I
12.Права и привилегии малорос. шляхетства, тут же собраны и две речи предка моего, бывшего депутатом при Екатерине... I	
13.Разсмотрение лет Р.Х. согласующих с летами бытия мира и каталог патриархов константинопольских, також митрополитов и архиереев российских, рукописныя	I
14.Малороссийский летописец, рукописный.....	I
15.Его законное неудобоносимое, сочинение Ф.Прокоповича и его Христово благо, его же собственною рукою Стефана Яворского писание, неполное.....	I
В меньшую четверть листа	
16.Начало государей и великих князей российских.....	I
17.Летописец кн. Курбскаго, том I, рукописный.....	I
18.Собрание разных сочинений Ф.Прокоповича, рукописи .	I
19.Сатиры кн. Антиоха Кантемира, рукописи	I
20.Летописец либо кроника о земле польской.....	I
21.Старинная книга Острожской печати, без заглавия и конца.....	I
Календарей 1749 год: 52, 56, 57, 66, 67, по 1811 всего	49
Календарей исторических, географических, экономических и календарей с наставлениями с 1768 по 1786.....	63

Нащадками Политик, Полетик, а також Политковських було майже 180 високопоставлених військових, чиновників, вчених, представників духовенства, дипломатів тощо. Окремі характерні постаті подаємо нижче:

Политика (Полетика) Василь Григорович (1765 – 1845).

Український історик, громадський діяч, бібліофіл, син Григорія Андрійовича. За порадою єпископа Георгія Кониського навчався у Віленському університеті. До 1760 р. служив у російській армії, пішов у відставку в чині майора. Як і батько став завзятим бібліофілом, колекціонером джерел з історії України, які розшукував по всій Європі. Був кілька разів маршалком шляхетства Роменського повіту Лубенського полку (Полтавської губернії) (1802, 1805 – 12), дбав про школу й піклувався про освіту. Политика автор праці «Спроба роздумів про початкові справи освіти, про стародавній Єгипет, про асирійців, мідян і персів» (СПб., 1788) та кількох дрібніших, опублікованих у різних виданнях того часу. Він бажав здійснити батьків задум – написати історію України. З цією метою листування з колекціонером документів з історії України Андріяном Чепую (1760 – бл. 1822), вибирав найменші відомості про Україну, високо цінував Літопис Самійла Величка – автора наймонументальнішої праці історико-мемуарної прози XVIII ст. Батькову бібліотеку вважав своїм найдорожчим скарбом і відмовлявся продати її за найвищу ціну; нею користувалися, коли писали свої праці історики Щербатов і Шлецер. Однак Василеві діти не зберегли її та розпродали різним людям XIX ст.

На думку деяких дослідників (О.Лазаревського, В.Горленка, Л.Майкова, І.Борщака, та ін.) Василь разом з батьком або й сам був автором «Історії русів». Збереглася частина листування з Чепую та Чернишем, («Киевская старина», січень, 1893).

Іван Андрійович Политика (1722 – 1849) – навчався в Київській академії, потім у Кільському і Лейденському університетах, де 1754 р. здобув ступінь доктора медицини. Був обраний професором Медичної академії в Кілі, працював у Києві та Василькові, особливо відзначився під час чумної епідемії в 1770-х рр.

Григорій Іванович Политика, (бл. 1735 – 1798) – двоюрідний

брат Григорія. Історик і дипломат, закінчив Київську академію і Московський та Петербурзький університети. Працював на дипломатичній службі в Римі та Відні, де одержав від імператора австрійське громадянство. Автор перекладів з латинської мови та статті про козаків.

Петро Іванович Политика (1778 – 1849). Працював на дипломатичній службі на різних посадах, зокрема в США, де в 1817 – 22 рр. проводив розмежування між США і Канадою (Британська Колумбія), писав праці латинською мовою. Його іменем названо гору на Алясці, був знайомий з О.Пушкіним.

Герасим Іванович Политика (р.н. бл. 1722) син Седнівського сотника, «навчався в школах латинської мови». Змінив своє прізвище Политика на Политковський. Його син Федір після Чернігівської семінарії, закінчив Московський університет, а також Лейденський університет, де 1781 р. став доктором медицини і ще два роки навчався в Парижі, працював професором Московського університету. Рід Политковських налічував 60 чоловік, які служили в царській армії, державними чиновниками, були перекладачами, мали маєтки в основному на Чернігівщині та Харківщині.

Михайло Іванович Политика (1768 – 1824), секретар імператриці Марії Федорівни, автор філософського трактату...(видано без прізвища автора в Галле 1818 р., вдруге в Петербурзі 1822)

Петро Полетика (1778 – 1848), син українського лікаря, професора університету в Кілі (Німеччина) Івана Полетика, був дипломатом на російській службі, відіграв важливу роль в усталенні кордону між США і Канадою.–Слово на сторожі.– Вінніпег. – 1974. – № 11. – С. 25-26.

---

1. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів, 1991.– С. 499. Прізвище Политика утворене від імені Іполит (Полит). У козацькому реєстрі 1649 р. воно передано через літературу «и». Пізніше його передають російською через «Ъ», тобто відтворено Полетика.

2. Лазаревский А. Отрывки из семейного архива Полетик // Киев. старина.– 1891.– № 4–6. – С. 97.

3. Там же. – С. 99.
4. Там же. – С. 99.
5. Каганов И.Я., Полетика Г.А. и его книжные интересы (Из истории книжной культуры XVIII в.) // Роль и значение литературы. – М; Л., 1966. – С. 138–144.
6. Див.: Возняк М., Псевдо-Кониський і псевдо-Политика («История руссов» у літературі й науці) – Львів; К., 1939; Лазаревський А. Отрывки из семейного архива Полетик. Догадка об авторе. «Истории руссов // Киев. старина. – 1891. – № 4. – С. 97–116; Оглобин О.П. до питання про автора «Истории руссов». – К., 1998.
7. Пекарсий П.П. Редактор, сотрудники и цензура в русском журнале 1755–1784 г. // Зап. имп. Академии наук. – Т. XII. – Приложение № 5. – СПб., 1867. – С. 45–47; Слуховский М.И. Из истории книжной культуры в России. – М., 1964
8. Епиктита, стоического философа Енхиридион...Перев. с греч. яз. Г.Полетикою, СПб. 1759. – С. 25 (не нум.).
9. Судієнко М.О. – Український археограф, у 1848–1874 рр. – голова Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві, брав участь у виданні літопису С.Величка.
10. Рудницький Я. Походження і значення топоніма гора Полетики на межі Британської Колумбії і Аляски // Опомасвтука. – 1981. – № 55 / Петро Политика (1778 – 1848), син українського лікаря, професора університету в Кілі (Німеччина) Івана Полетики, був дипломатом на російській службі, відіграв важливу роль у встановленні кордону між США і Канадою. // Слово на сторожі. – Вінніпег. – 1974. – № 11. – С. 25–26.

Yaroslav Dzyra

**NOBLE – COSSACK FAMILY THE POLYTYKAS
(POLETYKA, POLITYKA, POLYTOVSKYI)**

The article addresses the heritage of eminent historian of the XVIIIth century Hrihoriy Polytyka, who put in the center of his scientific interests collecting manuscript and book treasures. Their themes are bound up with such research subject as a status of Ukrainian gentry and statehood ideas.